
LOYALITEITEN IN VOOR EN TEGENSPOED

Inleiding

In mijn werk als spv voor de afdeling ouderen bij de RIAGG Zuid-West Drenthe heb ik te maken met vrouwelijke cliënten die gehuwd zijn met mannelijke incestplegers. Deze vrouwen worden aangemeld door de huisarts voor behandeling van hun problemen die samenhangen met de incestproblematiek. De meeste van deze vrouwen zijn vijftenzestig jaar of ouder. De aanmeldingen vinden meestal plaats korte tijd na het bekend worden van de incestfeiten. De incest zelf dateert vaak van jaren geleden. In de meeste gevallen is er sprake van seksueel misbruik van de dochter(s) en soms van de kleindochter(s). Ik zal me in dit artikel beperken tot het seksueel misbruik waarbij de vader de dader is en de dochter het slachtoffer, omdat ik deze situatie in mijn werk overwegend tegenkom.

Er zijn verschillende redenen te noemen waardoor het seksueel misbruik aan het licht komt. De meest voorkomende reden die ik tegenkom is dat een van de misbruikte (klein)kinderen in therapie zijn gegaan in verband met het feit van seksueel misbruik. Tijdens de therapie geven zij vaak het tot dan toe bewaarde geheim prijs, meestal niet alleen aan de hulpverlener, maar ook aan anderen, vaak de zussen en/of broers. Zo gaat dan dikwijls het balletje rollen. In de hulpverlening aan de moeders constateer ik dat het bekend worden van het seksueel misbruik bedreigend is voor het hele gezin. De moeders bevinden zich dan in een zeer moeilijke positie.

Vaak krijgen zij te maken met de vooroordelen en verwijten van de buitenwereld (familieleden, omstanders

en hulpverleners); hun vertrouwde positie in het gezin wordt aan het wankelen gebracht. In mijn praktijksituaties gaan de moeders niet scheiden van hun partner; ze voelen een sterke loyaliteitsverplichting jegens hem. Deze loyaliteit heeft mij vaak verbaasd. Het is mijn eigen morele verontwaardiging die daarin doorspeelt. Hoe is het mogelijk dat deze vrouwen toch nog voor hun echtgenoot kiezen? Deze verontwaardiging kan een goed begrip van de situatie van de moeders

Marloe van Beersum

Marloe is sociaal psychiatrisch verpleegkundige en werkt bij de Riagg Zuid-West Drenthe, afdeling Ouderen. Zij is tevens aandachtsfunctionaris voor de vrouwenhulpverlening.

in de weg staan. Het heeft mij wel tot nadenken gestemd en tot de hypothese gebracht dat loyaliteitsgevoelens van de moeders een grote rol spelen in het 'incestgezin'.

Dat riep weer vragen op ten aanzien van de manier waarop loyaliteit in het gezin en bij de moeders individueel tot uiting komt. Antwoorden op deze vragen kunnen door de spv in de hulpverlening gebruikt worden. Op deze manier ben ik ertoe gekomen aandacht te besteden aan loyaliteitsgevoelens zoals die in een 'incestgezin' bestaan en zoals die met name ervaren worden door de incestmoeders.

In dit kader ben ik tot de volgende stelling gekomen:

De spv dient in zijn/haar cliëntencontact met moeders van sexueel misbruikte kinderen de loyaliteitsgevoelens zoals die spelen in het betreffende gezin en met name bij de moeders te herkennen en te respecteren. Op deze manier wordt er aan een van de voorwaarden voldaan om deskundige hulpverlening aan deze vrouwen te geven.

Ik zal in dit artikel uitgaan van twee verschillende opvattingen van het begrip loyaliteit: enerzijds het loyaliteitsbegrip dat Boszormenyi-Nagy hanteert en anderzijds het loyaliteitsbegrip dat de Vrouwenhulpverlening uitdraagt. Boszormenyi-Nagy geeft loyaliteit een belangrijke plaats in zijn theorie en therapie. De Vrouwenhulpverlening heeft op de ideeën van Boszormenyi-Nagy gereageerd en daar belangrijke aanvullingen op gegeven. Naar mijn mening leiden de visies van Boszormenyi-Nagy en de Vrouwenhulpverlening tot een genuanceerd beeld over loyaliteit. Daarnaast zal ik weergeven hoe ik in mijn begeleiding aan de moeders de loyaliteitsgevoelens bij hen en in het gezin tegenkom. Vanuit mijn eigen visie over loyaliteit zal ik aanbevelingen ten aanzien van de hulpverlening weergeven.

Het begrip loyaliteit volgens Ivan Boszormenyi-Nagy¹.

Loyaliteit is een begrip dat we in het dagelijkse taalgebruik tegenkomen. Het hangt samen met trouw. Volgens Van Dale's *Groot woordenboek der Nederlandse taal* betekent loyaliteit oprechtheid, eerlijkheid; getrouwheid

aan een verplichting of verbintenis. Het begrip is afkomstig van het Franse *loi*-wet- en zegt iets over wetmatigheid, verplichtingen aan het wettig gezag. Het begrip loyaliteit komt inmiddels ook voor in de vaktaal van professionele hulpverleners. In Nederland is het een populair begrip geworden bij sommige gezinstherapeutische behandelaars. Zij steunen gewoonlijk op de benadering van de psychotherapeut dr Ivan Boszormenyi-Nagy (Singer, 1991: p.23-24). De denkbeelden van Nagy werden in Nederland geïntroduceerd door Elsemarie van den Eerenbeemt en Ammy van Heusden. Nagy noemt zijn therapie contextuele therapie. Met het woord context duidt hij aan dat er een dynamisch verband bestaat tussen een persoon en zijn of haar belangrijke relaties (Van Heusden, 1992: p.11).

Hij onderscheidt in zijn contextuele benadering vier dimensies waarmee hulpverleners rekening dienen te houden:

- 1) de feiten,
- 2) de psychologie,
- 3) de interactie en
- 4) de relationele ethiek ofwel de ethische dimensie.

De vierde dimensie overkoepelt de overige drie dimensies (Oele in Hendrickx, 1989: p.1).

De relationele ethiek heeft betrekking op de samenhang van rechten en plichten tussen mensen. Volgens Wegelin is de ethische dimensie datgene wat men over en weer is verschuldigd aan elkaar als gezins- en familieleden en loyaliteit is de term die deze ethische dimensie aanduidt (Singer, 1991: p.24). Wegelin geeft de omschrijving zoals Nagy die geeft van loyaliteit:

... a preferential commitment to a relationship, based on indebtedness born of earned merit.

¹ In het vervolg kortweg 'Nagy' genoemd.

Wegelin vertaalt dit als:

... het gebonden zijn aan een relatie waarin men verplichtingen aan elkaar heeft doordat men aanspraken op elkaar heeft opgebouwd (Singer, 1991: p.24).

Nagy gebruikt het begrip loyaliteit in een andere zin dan het 'zich loyaal voelen'.

Loyaliteit is volgens hem een 'zijns-kwaliteit' dat een 'wij'-effect heeft van 'horen bij, deel uitmaken van' (Claassen, 1988: p.16).

Loyaliteitsbanden bestaan volgens

Nagy niet vanuit een gevoel of keuze.

Een kind is vanaf de geboorte loyaliteit verschuldigd aan zijn ouders: het heeft immers het leven en overleven te danken aan de ouders. De

loyaliteitsverplichting bestaat vanwege de bloedband. De ouders zijn

verantwoordelijk voor het kind dat zij op de wereld hebben gebracht. Zowel de

ouders als het kind zijn verplicht aan elkaar te geven waardoor ze wederzijds

een recht opbouwen om te ontvangen: een balans tussen verdiensten en

verplichtingen. De zijns-loyaliteit schept een onvervangbare band tussen ouders

en kinderen. Deze loyaliteit tussen de generaties, tussen ouders en kinderen,

noemt Nagy verticale loyaliteit.

Van den Eerenbeemt en Van Heusden zeggen:

Tussen de elkaar steeds opvolgende generaties zijn *verticale* loyaliteitsbanden ingebed: de asymmetrische, onomkeerbare relaties tussen ouder en kind.

(Van den eerenbeemty, 1992: p.31).

Horizontale loyaliteit bestaat in relaties die gelijkwaardig zijn. Het gaat dan om loyaliteit tussen bijvoorbeeld vrienden en partners. In deze relaties *ontstaan* wederzijdse verplichtingen en rechten. In tegenstelling tot de verticale loyaliteit kan de horizontale loyaliteit verbroken worden.

Het feit dat Nagy een ethische dimensie heeft weergegeven, als een soort paraplu over de andere dimensies heen, die van belang is in de relatie tussen gezinsleden, vind ik een belangrijk gegeven. Als hulpverlener erkende ik al wel het belang van loyaliteit in gezinsrelaties maar de theorie van Nagy is voor mij een belangrijke aanvulling op mijn begrip van loyaliteit. Voor wat betreft de specifieke problematiek ervaar ik de theorie van Nagy echter ook als te beperkt. Vervolgens wil ik dan ook de visie van Margreet Wegelin en de Vrouwenhulpverlening op het loyaliteitsbegrip weergeven.

Deze visie is naar mijn mening van belang om een genuanceerd beeld over het begrip loyaliteit te krijgen.

Het begrip loyaliteit volgens Margreet Wegelin en de vrouwenhulpverlening

Het versterken van de autonomie en de keuze-vrijheid van vrouwen zijn de gebieden waar de

vrouwenhulpverlening zich in eerste instantie op richt. Het werd vanuit de praktijk van de hulpverlening duidelijk dat hulpverleners pas aan autonomieversterking konden werken als er aandacht werd geschonken aan de loyaliteitgevoelens- en conflicten van cliënten.

Loyaliteitsgevoelens blijken bij cliënten vaak een rol te spelen en deze gevoelens zijn voor de therapeutes vaak niet goed te begrijpen. De vrouwenhulpverlening is dan ook gaan onderzoeken op welke manier loyaliteitsbanden een rol spelen, hoe vrouwen er mee omgaan en hoe het begrip loyaliteit vanuit een feministische visie gehanteerd kan worden (Van Keulen, 1993: p.20). Dit is een herkenbaar gegeven voor mijzelf en uiteindelijk ook een van de redenen om over dit onderwerp te schrijven.

De Vrouwenhulpverlening gaat er van uit dat je macht over je leven kunt nemen door loyaal te worden jegens jezelf, door grenzen te durven aangeven. Dat is nodig om tot een bepaling van je eigen identiteit te komen. In tegenstelling tot Nagy's opvatting wordt loyaliteit door de vrouwenhulpverlening niet beschouwd als een natuurlijk gegeven, maar als een *cultureel* gegeven dat met iemands maatschappelijke positie samenhangt. Loyaliteit ligt niet voor altijd vast, de mogelijkheid bestaat om loyaliteit te herdefiniëren. Deze opvatting leert dat er keuzes mogelijk zijn ten aanzien van wie je loyaal wilt zijn (Van Keulen, 1993: p.20).

Margreet Wegelin beweert dat Nagy een aantal verschillende kenmerken van gezinsrelaties met elkaar vermengt zonder het eigen karakter daarvan te onderscheiden. Wegelin onderscheidt drie niveaus met betrekking tot het begrip loyaliteit: de in onze *cultuur* bestaande ethiek van gezinsloyaliteit, de normen voor loyaliteit binnen het *concrete gezin* waarbinnen men opgroeit en de *individueel* gevoelde loyaliteit (Singer, 1991: p.26-27). Loyaliteit is zo geen vast grootheid. Wegelin toont verder aan de hand van onderzoek aan dat de claim van Nagy omtrent het universele belang van de bloedband onhoudbaar is. Zij stelt dan ook voor om het door Nagy gestelde primaat van de biologische verwantschap voor loyaliteit los te laten. Wegelin wil het concept loyaliteit niet verwerpen, maar wel aanvullen en nuanceren. Zij vindt dat loyaliteit als *cultureel* opgevat dient te worden, een opvatting die de Vrouwenhulpverlening om dezelfde redenen met haar deelt. Volgens Wegelin betreffen loyaliteitsvragen de praktijk van geven en nemen tussen gezinsleden, een praktijk die steeds in beweging is.

Daarbij vallen de cultureel verwachte loyaliteit, de dominante loyaliteitsnorm in het gezin en de individuele loyaliteitsnorm niet noodzakelijkerwijs samen, zoals Nagy suggereerde (Singer, 1991: p.36-37).

Wegelin en de Vrouwenhulpverlening stellen de ethische dimensie niet als een overkoepeling over de drie andere dimensies beschouwen, zoals Nagy dat doet, maar plaatsen alle vier dimensies naast elkaar.

De opvattingen van Margreet Wegelin en de Vrouwenhulpverlening betekenen voor mij een belangrijke bijdrage in het loyaliteitsbegrip. Ik vind het van belang dat de ethische dimensie die onder andere door Nagy werd beschreven nog de aandacht blijft houden. Ik ben het met Wegelin eens dat ethiek, door haar geformuleerd als een stelsel van waarden en normen voor goed en slecht gedrag (Singer, 1991: p.35-36), in familie- en gezinsrelaties een rol speelt.

Daarbij vind ik *wel* dat loyaliteit niet opgevat moet worden als een vaststaand begrip, maar als een beweeglijk begrip. Ik zal hier later nog op terug komen.

Ik wil vervolgens de aandacht vestigen op de vrouwen die ik tot onderwerp van dit artikel heb genomen: de moeders van seksueel misbruikte kinderen. Met name wil ik bespreken hoe loyaliteit bij hen en in het gezin een rol speelt.

De vrouwen uit de praktijk: moeders van seksueel misbruikte kinderen

In de literatuur over de moeders van seksueel misbruikte kinderen is terug te vinden, dat voor de meerderheid van de moeders de ontdekking van de incest als een complete verrassing komt (Mijen, 1989: p.48). De meeste vrouwen die ik in de hulpverleningssituatie tegenkom, geven aan niets van het seksueel misbruik geweten te hebben.

Daarbij ben ik van mening dat enkelen van hen mogelijk wel vermoedens over het misbruik hebben gehad die zij echter hebben ontkend of waar ze zich voor hebben afgesloten. Ik denk dat dit te maken heeft met het feit dat in het algemeen het gezin in zijn geheel probeert het 'incestgeheim' strikt te bewaren om te voorkomen dat het gezin uiteen valt.

Voor sommige moeders speelt daarbij ook nog het feit dat het heel moeilijk is om onder ogen te zien dat hun man niet te vertrouwen is en ook nog eens zijn eigen dochter misbruikt. Juist van deze man zijn veel vrouwen afhankelijk wat betreft hun materiële en emotionele bestaanszekerheid en veiligheid: reden genoeg om te zwijgen of de werkelijkheid niet onder ogen te durven zien.

Ik ben het met Coppens (Coppens, 1989: p.150-157) eens dat in het gezin loyaliteit en absolute geheimhouding van groot belang kunnen zijn ten tijde dat het misbruik nog plaatsvindt. Door te zwijgen over het gezinsgeheim geef je uiting aan je loyaliteit: je neemt het op voor elkaar als gezin.

Volgens Woelinga is de onthulling van het seksueel misbruik voor de moeder een traumatische ervaring, ongeacht of zij er van op de hoogte was of niet. De wereld stort voor de moeder in. Ze wordt overmand door gevoelens van eenzaamheid, wanhoop, paniek en woede (Woelinga, 1989: p.154-155). In de hulpverleningsgesprekken die ik met de moeders gevoerd heb korte tijd na de bekendwording van het misbruik, staan vaak hoofdpijnklachten, labiliteit en depressieve gevoelens op de voorgrond. Ik heb ook ervaren dat ten tijde van deze crisissituatie het thema loyaliteit vaak extra zichtbaar wordt. Voor de vrouwen spelen dan immers belangrijke thema's een rol, zoals afhankelijkheid versus zelfstandigheid

en acceptatie versus afwijzing. De vrouwen beseffen door hun partner verraden te zijn maar ook dat ze relaties kunnen verliezen. Ze hebben moeite met het maken van keuzes en met het loslaten van de hun vertrouwde rol in het gezin. Vaak willen of kunnen zij niet kiezen tussen hun man en hun kinderen (Nagy noemt dit een gespleten loyaliteit): ze willen hun gezin bij elkaar houden.

Daar komt nog bij dat de vrouwen zich door de omgeving geplaagd zien voor tegenstrijdige opdrachten die niet met elkaar te verzoenen zijn. Zo zijn er buitenstaanders die vinden dat een vrouw onder alle omstandigheden loyaal dient te blijven aan haar echtgenoot.

Anderen vinden dat een vrouw met een partner die incestpleger is niet meer openlijk loyaal mag zijn aan haar partner (Nagy noemt dit onzichtbare loyaliteit) vanwege diens afkeurenswaardige gedrag. Ik ben zelf verbaasd geweest over het feit dat deze vrouwen vaak loyaal bleven aan hun partner.

Ik ben echter gaan inzien dat het belangrijk is, dat je als hulpverlener op de eerste plaats oog moet hebben voor de loyaliteitsconflicten waar de vrouwen mee te maken hebben zonder meteen klaar te staan met morele verontwaardiging over de keuze die zij uiteindelijk maken. De cliënten ervaren het als een opluchting om over hun moeilijke dilemma's en tegenstrijdige opdrachten van hun omgeving te praten. Het verschaft hen meer duidelijkheid over hun situatie. Ze voelen zich gesteund indien ze over hun loyaliteitsconflicten kunnen praten zonder daarover verantwoording te hoeven afleggen. Ik zal hier later nog op terugkomen.

Veel vrouwen voelen zich verscheurd tussen man en dochter. Het valt mij op

dat uiteindelijk alle vrouwen bij hun man blijven en vaak de keuze om hem te verlaten nog niet eens in overweging nemen. De meesten hebben vanuit hun socialisatie meegekregen om te zorgen en beschikbaar te zijn voor echtgenoot, kinderen en familieleden. Het is een rolpatroon waarbinnen hun loyaliteit geuit wordt. Een sterke loyaliteitsverplichting wordt ten opzichte van de echtgenoot gevoeld, ook na de onthulling van het misbruik, en leidt dus vaak tot het continueren van de zorg voor hem.

Door me in het onderwerp loyaliteit te verdiepen ben ik er achter gekomen dat dat echter niet wegneemt dat de loyaliteit van de vrouw jegens haar partner een andere inhoud heeft gekregen. Ik heb namelijk van meerdere vrouwen te horen gekregen dat zij weliswaar hun echtgenoten niet willen verlaten, maar wel maatregelen in huiselijke sfeer hebben genomen om hun eigen grenzen te stellen in de relatie. Dat betekent vaak dat ze er voor kiezen om in een aparte kamer te gaan slapen, of voortaan alleen op familiebezoek gaan. Ze zijn loyaal jegens zichzelf. Ik ben gaan inzien dat er klaarblijkelijk voor deze vrouwen een manier is om de loyaliteit jegens hun partner te herdefiniëren.

Dit sluit aan bij de opvatting van loyaliteit als beweeglijk begrip. Het biedt vrouwen de mogelijkheid om hun loyaliteitsbanden in overweging te nemen. Indien zij dat willen, kunnen zij zich op een andere manier leren verhouden ten opzichte van de partner waarmee zij deze loyaliteitsbanden hebben.

Het heeft mij duidelijk gemaakt dat het belangrijk is om de loyaliteitsgevoelens met de cliënten te bespreken en om na te gaan hoe zij er tot dusverre mee zijn omgegaan en hoe ze er in de toekomst mee om willen gaan. Dit staat in

verband met het vinden van een manier om uiting te geven aan mogelijkheden die wellicht eerder niet werden gezien. Mijn cliënten uiten vaak de hoop dat het contact met de kinderen na de onthulling van het incestgeheim kan blijven voortbestaan. Toch geven zij vaak aan dat er verdeeldheid in het gezin ontstaat. De dochter die het slachtoffer is, wil meestal niet meer bij haar ouders komen. Dat geldt soms ook voor de andere kinderen. Vaak ontstaat er ook verdeeldheid tussen de kinderen onderling omdat sommigen wel contact met moeder of met moeder en vader willen onderhouden en anderen weer pertinent niet.

In deze veranderde gezinssituatie gaan ook de loyaliteitsgevoelens een andere rol spelen. De kinderen in het gezin ervaren dikwijls na de onthulling hun moeder als niet loyaal jegens henzelf. Dit wordt door de vrouwen als onbegrijpelijk en verdrietig ervaren. Ook hier ligt een ingang om de loyaliteitsgevoelens van de kinderen en eerdere loyaliteitsconflicten in het gezin bespreekbaar te maken.

Het zal duidelijk zijn dat moeders van sexueel misbruikte kinderen in een heel moeilijke positie komen te verkeren wanneer het misbruik aan het licht komt.

Ik heb ontdekt dat loyaliteit daarbij een belangrijke rol speelt. In het onderstaande stuk wil ik ingaan op de hulpverleningsmogelijkheden die de spv heeft voor deze vrouwen, waarbij ik uiteraard het accent leg op de loyaliteitsgevoelens.

Loyaliteit in het hulpverleningscontact

Wat betreft de hulpverlening aan de moeders van sexueel misbruikte kinderen sluit ik me aan bij de auteurs die er voorstander van zijn om de moeders individuele hulp en intensieve

ondersteuning te bieden. De verwerking van de onthulling van het misbruik komt bij de moeders op de eerste plaats en kost tijd. Moeders vinden zelf vaak dat de hulpverleners zich wantrouwend of verwijtend jegens hen opstellen. Het spreekt voor zich dat zij hiermee niet geholpen zijn en dat begeleiding in een begripvolle sfeer moet plaatsvinden (Bruinsma, 1994: p.168-172). Daarbij kun je als hulpverlener denken aan het stellen van open vragen en het aannemen van een accepterende houding en woordkeuze. Je kunt verder ook begrip tonen door te erkennen dat de onthulling een zeer moeilijk gegeven voor de vrouwen is en samen te gaan zoeken naar een wijze om de gevolgen te hanteren.

In het hulpverleningscontact merk ik dat de cliënten het belangrijk vinden dat hun loyaliteitsconflicten besproken worden. Ze voelen zich dan serieus genomen en het biedt hen de mogelijkheid om meer inzicht te krijgen in hun moeilijke situatie. Mede door me te verdiepen in het onderwerp loyaliteit ben ik dan ook meer belang gaan hechten aan het signaleren en bespreken van mogelijke loyaliteitsconflicten van cliënten. Het verkennen van de loyaliteit door de hulpverlener dient mijns inziens op een steunende en begripvolle manier te gebeuren. De buitenwereld is voor de vrouwen al te vaak bedreigend en veroordelend en bovendien kom je als hulpverlener niet ver met verwijten en wantrouwen.

De spv kan nagaan hoe de vrouwen zelf hun loyaliteit tot nu toe hebben opgevat en welke positie zij hebben ingenomen toen de incestueuze gebeurtenissen nog plaatsvonden. Je kunt hen vragen stellen op het gebied van het hebben van een afhankelijke of onafhankelijke houding ten opzichte van hun partner, de angst om alleen te komen staan,

maar ook op het gebied van het wel of niet hebben geboden van steun aan het kind dat incestslachtoffer is. Ik gebruik daarbij in de praktijk vaak een genogram als hulpmiddel.

De verhoudingen en loyaliteiten in een gezin worden zo overzichtelijk weergegeven.

Ook kan er gemakkelijk een verband gelegd worden met het gezin van herkomst van de moeders.

De gevoelens van de vrouwen voor hun eigen moeder kunnen verduidelijkt worden. Het krijgen van meer inzicht hierin kan helpend zijn in het begrijpen van de verlangens dat het slachtoffer heeft (gehad) ten aanzien van haar moeder.

Wegelin beweert dat vrouwen die mishandeld zijn allen een kortere of langere periode van doorlopende trouw kennen aan de mishandelende vriend of man, ondanks het letsel en de emotionele krenking die zij daarbij oplopen (Singer, 1991: p.34).

De moeders die ik tot mijn onderwerp heb genomen zijn ook emotioneel gekrenkt en kennen hetzelfde fenomeen van trouw aan hun man. Zoals ik al eerder heb aangegeven nemen meestal de vrouwen evenwel maatregelen die aantonen dat ze grenzen stellen aan hun loyaliteit. Ik vind dit een belangrijk gegeven voor de hulpverlening aan deze vrouwen. Het onderstreept het belang om de cliënten ruimte te geven om hun relatie met de echtgenoot opnieuw te waarderen. Zij kunnen dan nieuwe grenzen aan hun loyaliteit stellen.

De moeders moeten ruimte krijgen om de loyaliteit jegens de echtgenoten te kunnen en mogen herdefiniëren.

Loyaliteit wordt in dit geval opgevat als een beweeglijk begrip. Als de vrouwen de ruimte tot herdefiniëren hebben gekregen, kunnen ze zelf bepalen hoe en of ze verder willen met hun man.

De hulpverlener kan tevens behulpzaam zijn de vrouwen om te leren gaan met de spanningsverhouding die voor hen kan ontstaan tussen de maatschappelijke, gezins- en individuele loyaliteit en naar aanleiding daarvan zich actief handelend op te stellen.

Daarnaast is het volgens mij van belang om de moeders meer inzicht te laten krijgen in de loyaliteitsconflicten van hun kind dat incestslachtoffer is en eventueel in de loyaliteit van de andere kinderen.

Mogelijk kan de ambivalente houding die moeders en kind(eren) ten opzichte van elkaar hebben genormaliseerd worden, en vormt dit de voedingsbodem tot herstel van het onderlinge contact. De mogelijkheid bestaat voor de vrouwen om ook de loyaliteit jegens de kinderen opnieuw te definiëren. Het is natuurlijk niet uitgesloten om de kinderen hierbij te betrekken in het hulpverleningscontact. De kinderen kunnen dan hun loyaliteit jegens de moeder ook herdefiniëren en hun houding van verwijten ten aanzien van haar veranderen.

In incestsituaties is het uitgangspunt van Nagy om de onderlinge relaties in het gezin te herstellen. Hij is erop uit om te verbinden en hij stelt voor dat de hulpverlener meerzijdig partijdig is (aan ieders - dat is: een ieder uit het gezin - kant kunnen gaan staan) en probeert het vertrouwen tussen de gezinsleden te herstellen (Van Soest, 1990). Hiertoe hoeft niet noodzakelijkerwijs het gezin in zijn geheel behandeld te worden, er is ook ruimte voor individuele behandeling, zolang maar op de langere termijn ieders belang in het oog wordt gehouden (Van den Eerenbeemt, 1988). Mijn opvatting is dat je als hulpverlener zeker kunt begeleiden vanuit de verbindende optiek die Nagy

voorstaat met loyaliteit als een belangrijk aspect in de begeleiding. Ik ben echter van mening dat je als hulpverlener eerder nog de loyaliteit van de cliënten zelf, in dit geval de vrouwen wier partner incestpleger is, tot uitgangspunt moet nemen, waarbij hen de mogelijkheid moet worden geboden om de loyaliteit opnieuw te waarderen, al of niet met het aangeven van nieuwe grenzen in hun relatie. De vrouwen kunnen hun plaats bepalen in het spanningsveld tussen oorspronkelijke loyaliteit en gewenste loyaliteit. Ze kunnen bepalen hoe zij zich ten opzichte van de familie opnieuw willen verhouden.

De maatschappelijke loyaliteit, de loyaliteitsnorm in het gezin en de individuele loyaliteitsnorm hoeven dan *niet* noodzakelijkerwijs samen te vallen. Dit is wat loyaliteit tot een beweeglijk begrip maakt.

Conclusie

In het bovenstaande heb ik het begrip loyaliteit aan de orde gesteld. Ik heb duidelijk willen maken dat loyaliteitsgevoelens een rol spelen in het gezin waar sexueel misbruik heeft plaatsgevonden. Tevens heb ik aangetoond dat loyaliteit voor de moeders een belangrijk thema is en dat de hulpverlening zich daarop dient te richten.

Om mijn stelling te kunnen onderbouwen ben ik in eerste instantie gaan zoeken naar de verschillende opvattingen die er bestaan over loyaliteit.

Aangezien Nagy het loyaliteitsbegrip een belangrijke plaats geeft in zijn therapie, heb ik zijn visie de mijns inziens verdiende aandacht willen geven. Wel heb ik gemeend dat een verdieping van het begrip loyaliteit aan de orde was.

Ik ben er zelf voorstander van, mede op grond van de gegevens uit de Vrouwenhulpverlening, om loyaliteit te zien als een beweeglijk begrip. Vanuit deze voor mij nieuwe visie ben ik gaan kijken hoe ik zelf in mijn werk als spv te maken krijg met loyaliteit bij de moeders van sexueel misbruikte kinderen.

Het is duidelijk dat loyaliteit een belangrijk gesprekstema is voor de moeders. Zeker in de periode vlak na de onthulling van het incestgeheim worden loyaliteit en loyaliteitsconflicten extra zichtbare onderwerpen. De moeders ervaren het belangrijk om er over te kunnen praten. Een belangrijk aandachtspunt dat er voor mij uit sprong tijdens de bestudering van het onderwerp loyaliteit is, dat het belangrijk is om loyaliteit en loyaliteitsconflicten te signaleren en te bespreken op een manier die de moeders niet veroordeelt. Aandachtspunt voor de hulpverlener is om dan begrip te tonen en blijk te geven van het feit dat loyaliteit een normaal verschijnsel is.

Vanuit de contacten met cliënten heb ik gemerkt dat zij zelf vaak hun loyaliteiten anders gaan definiëren nadat zij erachter zijn gekomen dat hun partner incest heeft gepleegd. Dit geeft hen de mogelijkheid om hun eigen grenzen te stellen en loyaal te worden jegens zichzelf. Naar mijn mening is dit een

belangrijk aandachtspunt voor de hulpverlener. Die kan immers de vrouwen de mogelijkheid geven om hun loyaliteitsbanden voor het eerst of opnieuw in overweging te nemen en eventueel van daaruit te komen tot nieuwe keuzes. Het geeft de hulpverlener een handvat om de loyaliteit als beweeglijk begrip in de hulpverlening toe te passen. Hulpverleners daar waar incest in het geding is blijft een moeilijke aangelegenheid. Ik zou er dan ook voor willen pleiten dat het onderwerp in de beroepsopleidingen van de geestelijke gezondheidszorg voldoende de aandacht krijgt vooral met betrekking tot het begrip loyaliteit. Het is de loyaliteit die hulpverleners in incestsituaties kan overvallen zodat hun taak bemoeilijkt wordt. Intervisie of supervisie waarin gevoelens van afkeuring of veroordelen aan de orde gesteld worden, kunnen gebruikt worden om in dergelijke situaties een productieve hulpverlening te bevorderen.

Correspondentie

Marloe van Beersum
Duikerstraat 22
7425 AT Deventer
E-mail BRUYN@RHIJ.NL

Literatuur

Boszormenyi-Nagy, Ivan
Tussen geven en nemen : over contextuele therapie [vert. uit het Engels: Nelly Bakhuizen ; eindred. Lucy Schlüter].
Haarlem : De Toorts, 1994.
ISBN 90-6020-668-1.

Bruinsma, Frits
Incesthulpverlening : Diagnostiek, opvang en behandeling van incest,
Utrecht : SWP, 1994.
ISBN 90-6665-109-1.

- Claassen, J.
Iwan Boszormenyi-Nagy over het kind en zijn ouders.
Hervormd Nederland 44 (1988), 14-17.
- Coppens, L.
'De relationele betekenis van vader-dochter incest'.
Tijdschrift voor Psychotherapie. - 15 (1989) 3 (mei) 148-159.
- Eeland, Karin, Heleen Woelinga, Marianne van Staa
Hulpverlening aan seksueel misbruikte kinderen en hun gezin : Met moed, beleid en trouw,
Amsterdam : VU Uitgeverij, 1989.
ISBN 90-6256-587-5.
- Eerenbeemt E.M. van den, Van Heusden A.
Balans in beweging : Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie, Oorspr. titel: Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie : balans in beweging.
Haarlem : De Toorts, 1983. - 5de dr., 1992.
ISBN 90-6020-650-9.
- Eerenbeemt, E.M. van den
Loyaliteit tussen ouders en kinderen.
Lezingen thema's geestelijke gezondheidszorg 22 november 1988
Congreszaal van "De Maaspoort" Venlo, georganiseerd door de RIAGG Noord-Limburg.
Venlo : RIAGG Noord-Limburg, 1988.
- Frenken, Jos; Van Stolk, Bram
Hulpverleners en incestslachtoffers : Onderzoek naar belemmeringen in de hulpverlening,
Deventer : Van Loghum Slaterus, 1987.
ISBN 90 368 0045 5.
- Hendrickx, Jos e.a.
Handboek Gezinstherapie,
Bohn Stafleu Van Loghum, 1991.
ISBN 90-313-1095-6.
- Jonker, I.
Moeders van seksueel misbruikte kinderen : methodiek en verslag van een praat- en verwerkingsgroep
Leiden, FIOM : St. Samenwerkingsverband tegen Seksueel Geweld regio Leiden, 1989.
- Keulen, Ineke van
Loyaliteit steen des aanstoots? : Nagy en feministische partijdigheid in vrouwenhulpverlening en vrouwenpastoraat.
Den Haag : PSVG, 1993.
- Muijen, Annet
'Incestmoeders'.
In: HP. - 10 juni 1989. - pp. 46-54.
- Noordhof- de Vries, Atti A.
Signalen van incest
Lisse : Swets & Zeitlinger, 1988.
ISBN 90-265-0941-3.
- Onderwaater, Annelies
De onverbreekelijke band tussen ouders en kinderen : Over de denkbeelden van Ivan Boszormenyi-Nagy en Helm Stierlin
Lisse : Swets & Zeitlinger, 1986.
ISBN 90-265-0729-1.
- Singer, Elly
De familieband verbroken? : Opstellen over gezinsgeweld, autonomie en loyaliteit,
Utrecht : Uitgeverij Jan van Arkel, 1991.
ISBN 90-6224-259-6.
- Soest, M. van
'Mijn vader heeft twee gezichten'.
In: Psychologie. - 9 (1990) 11 (nov.) 36-40.
- Speekenbrink-Weemaes, R.
Interventies bij seksueel misbruik in het gezin'. In: Tijdschrift jeugdhulpverlening en jeugdwerk. - 2 (1990) 4 (apr.) 2-8.
- Woelinga, Heleen
Seksueel misbruik van kinderen in het gezin : Signalering en opvang,
Meppel : Boom, 1988. ISBN 90-6009-880-3.